

BIBLIOTECONOMIA ÎN SECOLUL XXI ȘI BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

Cine cercetează în profunzime fenomenul biblioteconomic contemporan constată că ultimii cizzeci de ani au însemnat pentru bibliotecă mai mult decât ultimele cinci secole. S-au înregistrat schimbări fundamentale atât în filosofia cât și în practica de bibliotecă. Aceste importante mutații sunt marcate de fenomene uneori paradoxale care pun în dificultate nu numai pe bibliotecarii preocupați de diseminarea informației și a documentelor, dar și pe cercetătorii avizați. Iată câteva dintre acestea : **explozia informațională vs. criza informării, biblioteca electronică vs. biblioteca clasică , acces deschis vs. acces închis, acces la informație vs. obstacole legislative și administrative**. O analiză atentă a tuturor acestor fenomene, teoretizată de cei care se ocupă cu stocarea, regăsirea și difuzarea informațiilor și a documentelor în societatea actuală, ar necesitate multe pagini.

Tema workshopului propus de Biblioteca Academiei Române (BAR) este strâns legată de contextul în care își desfășoară activitatea bibliotecile contemporane confruntate cu atâtea probleme. Succesiunea de aspecte legate de fluxul informațional pun în mare dificultate pe cei care achiziționează și stochează publicații, respectiv pe bibliotecari. Pe de o parte, avem o explozie informațională, iar, pe de altă parte, o criză informării care se adâncește pe măsura creșterii producției editoriale. În 1958 Hans Peter Luhn de la IBM, vine cu conceptul de DSI/SDI (Difuzarea Selectivă a Informației/Selective Dissemination of Information) un sistem de „business intelligence” care implică utilizarea calculatorului pentru a selecta dintr-un flux de documente noi, pe cele mai interesante dintr-un anumit domeniu. Acest sistem s-a dezvoltat în ultimele decenii constituind astăzi elementul cheie în organizarea și funcționarea sistemelor de informare și, mai ales, a bazelor de date.

Vorbim astăzi de bibliotecă digitală și uneori de bibliotecă virtuală. Termenul de *biblioteca digitală* a fost folosit pentru prima dată în 1988 într-un raport întocmit de Corporation for National Research Initiatives, dar va fi popularizat abia în 1994 de către NST/DARPA/NASA Digital Library¹. În toate marile proiecte de digitizare întreprinse în lume, baza digitizării o reprezintă publicațiile stocate în bibliotecă fie aflate, fie ieșite de sub incidența dreptului de autor.

Legat de biblioteca digitală, de câțiva ani se vorbește de *accesul deschis* și *accesul închis* la informații. Comunitatea utilizatorilor de informații și marile organizații internaționale care o reprezintă, cum ar fi IFLA sau UNESCO, doresc un acces nerestricționat la informațiile stocate în publicații sau baze de date. Același lucru cer și țările mai puțin dezvoltate care nu dispun de resurse suficiente pentru a le cumpăra. Din păcate, toți aceștia se izbesc de neîndurătoarea lege a copyrightului. Deși la toate forurile mondiale se vorbește despre dreptul oamenilor la informație, ca fiind unul din drepturile fundamentale ale ființei umane, în realitate accesul la informație este îngreunat prin măsuri administrative dure impuse de organizațiile internaționale care se ocupă cu dreptul de autor, cum ar fi Organizația Internațională a Proprietății Intelectuale (WIPO). La presiunea marilor proprietari de copyright, îndeosebi a celor americani, WIPO a impus, de câteva decenii, mărirea numărului de ani de protecție ca drept de autor, de la 50 la 70, *post mortem auctoris*. Aceasta creștere a

¹ TEDD, Lucy; LARGE, Andrew. *Digital Libraries : principles and practice in a global environment*. München: K.G.Saur, 2005.

perioadei de protecție a operelor literare și științifice a însemnat o grea lovitură dată tuturor acelor care doreau trecerea cât mai rapidă a publicațiilor în domeniul public spre o utilizare fără restricții.

Una din soluțiile parțiale pe care oamenii de știință au găsit-o pentru a rezolva problema accesului la informații a fost crearea *depozitelor instituționale* (*institutional repository - IR*). Depozitele instituționale sunt arhive online de colectare, prezervare și diseminare a copiilor digitale a documentelor realizate într-o instituție științifică, îndeosebi în universități, de către membrii săi. Un asemenea depozit cuprinde documente grafice de tipul monografiilor și articolelor din revistele științifice. Totodată se asigură stocarea și conservarea tuturor activelor instituționale digitale, cum ar fi rapoartele și tezele nepublicate, preprinturi și postprinturi (forma finală a lucrării după ce a fost analizată – *peer review*), teze și dizertații electronice, cunoscute sub numele de literatură gri.

Strâns legat de depozitul instituțional este *accesul deschis* (*open access*). Publicațiile din depozitele instituționale sunt, de regulă, libere spre a fi citite de oricine. Inițial accesul deschis era rezervat cercetării instituționale proprii grație autoarhivării. Treptat acesta s-a deschis spre exterior. În funcție însă de interesele instituției respective, pot exista și unele restricții în utilizarea anumitor date și informații științifice. Aceste restricții sunt însă foarte departe de cele impuse de revistele științifice. Pe de altă parte, prin *open access* crește vizibilitatea cercetării științifice, la nivel mondial, a unei universități sau institut de cercetare, aspect important în cadrul competiției internaționale legate de valoarea unei organizații științifice sau educaționale.

Discutând despre depozite digitale instituționale trebuie să avem în vedere procedeul prin care acestea sunt constituite – *arhivarea digitală*, aspect care va fi discutat și la acest workshop.

În accepțiunea tradițională, arhivele cunoscute, arhivele clasice, sunt cele care achiziționează documente originale de la persoane particulare sau de la instituții (scrisori, acte, hotărâri ale diferitelor organizații etc.) în vederea cercetărilor ulterioare. Conținutul acestora este organizat pe fonduri pentru a permite o cercetare amplă a unei probleme.

Arhivele digitale sunt de fapt altceva. Sunt arhive online care descriu individual un document, nu încorporat unor fonduri, grupuri sau colecții. Documentul digitalizat poate fi ușor reprodus și utilizat în diferite situații. Două dintre marile arhive digitale contemporane de prestigiu sunt realizate în cadrul proiectelor Gutenberg și Google.

Proiectul Gutenberg² este cel mai vechi. Proiectul datează din 1971. A fost inițiat de Michael Hart, pe vremea când era student al Universității din Illinois. Hart declara că scopul Proiectului Gutenberg este de a încuraja crearea și distribuirea de cărți în întreaga lume, în toate limbile, cărți care să fie accesate și copiate gratuit slujind oamenilor la înlăturarea iletrismului și ignoranței. Costurile pentru întreținerea proiectului au fost destul de reduse deoarece toți cei care lucrau pentru proiect erau voluntari. În anul 2004, Michael Hart împreună cu John S. Guagliardo au inițiat Proiectul Gutenberg 2 (PGII) care și-a propus să ofere și cărți cotate, dar la un preț de cost scăzut. Licențele de copiere prevăd în acest caz mai multe restricții asupra modului de utilizare. În acest moment, Proiectul Gutenberg conține în arhiva proprie peste 45.000 de titluri, cu o creștere medie de 50 de titluri săptămânal la care se adaugă cele ale partenerilor ajungându-se astfel la circa 100.000 de titluri, aflate în formatele TXT, HTML, PDF, EPUB, MOBI. Majoritatea covârșitoare a lucrărilor din Proiectul Gutenberg sunt ieșite de sub incidența dreptului de autor. De altfel, prima etapă în procesul de digitizare a unei cărți este verificarea statutului ei legal.

Google Books Library Project, cunoscut inițial sub numele de Google Search și Google Print, a fost lansat la Târgul de carte de la Frankfurt în 2004. Proiectul de mai mare

² http://en.wikipedia.org/wiki/Project_Gutenberg [Accesat : 13 oct.2014].

anvergură decât Gutenberg și-a propus să digitizeze colecțiile unor mari biblioteci. În prezent, Google lucrează cu peste 40 de biblioteci importante din lume căror le digitizează colecțiile punându-le la dispoziția utilizatorilor. Lucrările digitizate sunt în 35 de limbi, între care latina și greaca veche. Numărul celor care lucrează în programul de parteneriat (Book Search Partner Program) depășește cifra de 10.000 și este format din biblioteci, editori și autori din peste 100 de țări. Ca și în cazul Gutenberg, Proiectul Google se bazează în principal pe publicațiile aflate în domeniul public. Există și un număr însemnat de cărți, care se găsesc încă sub incidența copyrightului. Acestea sunt digitizate numai cu acordul autorului sau al deținătorului de copyright. În ultima vreme, remarca specialiștii, Proiectul Google de digitizare a cărților, care a făcut atâta vâlvă, s-a mai oprit din avânt, sub aspra interdicție impusă de copyright și ca urmare a numeroaselor procese intentate companiei.

Tot mai multe biblioteci își digitizează colecțiile pentru un acces mai rapid la cărți, arhive și imagini. În afara de acest avantaj important pentru utilizatori, bibliotecile tradiționale realizează economii de spațiu - costul de mentenanță al bibliotecii digitale este mult mai mic decât al bibliotecii tradiționale. Se știe că bibliotecile tradiționale cheltuiesc sume importante de bani pentru personalul implicat în păstrarea cărților, împrumut și achiziții. Toate aceste cheltuieli se diminuează în cazul bibliotecilor digitale. Avantajul cel mai mare al bibliotecii digitale privește creșterea accesibilității utilizatorilor – utilizatorii nu mai au nevoie să meargă la bibliotecă; oamenii din întreaga lume au acces la aceeași informație atâta timp cât există conectare la Internet; au dispărut granițele fizice. Aceeași resursă poate fi utilizată simultan, 24 de ore din 24.

Dezvoltarea bibliotecilor digitale este puternic afectată de o serie de *obstacole administrative și legislative*. Principalul obstacol în care circulației documentelor digitizate este dreptul de autor, copyrightul. Republicarea materialelor recente pe web presupune cumpărarea drepturilor de difuzare, or acest lucru nu este deloc simplu.

În sprijinul protejării autorilor, amenințați de copierea lucrărilor lor pe cale digitală, în Statele Unite ale Americii a apărut, în anul 1998, Digital Millenium Copyright Act³, lege care a produs o mare neliniște în rândul bibliotecarilor din cauza restricțiilor impuse. Există însă și excepții și limitări. Bibliotecile nonprofit au dreptul să realizeze, pentru nevoile proprii, trei copii ale unor cărți dintre care una poate fi digitală. Acesta însă nu poate fi distribuită pe web. În plus, permite bibliotecile și arhivele să copieze o lucrare într-un exemplar în cazul în care formatul deținut de acestea devine obsolet. Dreptul bibliotecilor americane de a realiza copii digitale, precizat încă din 1976, prin Copyright Act⁴ este în funcție de patru factori: *scopul utilizării, natura lucrării, cantitatea, impactul asupra pieții*.

Așadar, bibliotecile digitale sunt puternic afectate de copyright. Publicarea de materiale recente pe web presupune cumpărarea drepturilor de difuzare, operațiune extrem de complicată. De fapt cât se digitizează? Dintr-un raport publicat în 2010 se făcea estimarea că circa 25% din cărțile din biblioteci au fost create înainte de 1940 și sunt libere de copyright dar, dintre acestea, numai 5% erau digitizate. Această cifră destul de scăzută indică oare faptul că societatea contemporană nu este interesată prea mult de cărțile vechi? De fapt, se digitizează din lucrările ieșite de sub incidența copyrightului, multă literatură beletristică. Este ceea ce se face prin Proiectul Gutenberg și, în principal, prin Proiectul Google, dar și ceea ce se face prin Europeana.

³ United States Copyright Office. *The Digital Millenium Copyright Act of 1998*. United States Copyright office Summary 1998.

⁴ *Ibidem*.

În numele Asociației Bibliotecarilor din Romania felicit Biblioteca Academiei Române pentru organizarea acestei reuniuni profesionale care are ca subiect publicațiile de patrimoniu în epoca digitală. Constatăm cu mare satisfacție că de câțiva ani, această importantă bibliotecă, deținătoarea celor mai valoroase publicații patrimoniale românești este din ce în ce mai prezentă în mișcarea biblioteconomică națională. Colegii din BAR iau parte la toate tipurile de manifestări organizate în cadrul ABR. Participările la manifestări științifice de tipul acesta vor conduce, fără îndoială, la recâștigarea prestigiului de odinioară al BAR. Pentru cei mai tineri colegi, reamintim că Biblioteca Academiei Române a fost foarte multă vreme, pentru întreaga biblioteconomie românească, adevărata școală „națională” de bibliotecă, atenția tuturor bibliotecilor noastre îndreptându-se spre ceea ce se făcea aici din punct de vedere profesional.

*Instrucțiunile provizorii pentru funcționarea serviciilor*⁵, de exemplu, realizate de Biblioteca Academiei Române și tipărite la Editura Cartea Românească în 1940 este cel mai important document biblioteconomic românesc până la venirea regimului comunist la putere. Aceste instrucțiuni, sub forma unui regulament amplu, de peste 150 de pagini, prezintă în detaliu întreaga activitate biblioteconomică din Biblioteca Academiei Române.

În *Cuvânt înainte*, semnat de Generalul R. Rosetti directorul bibliotecii, se precizează că dezvoltarea deosebită a colecțiilor Bibliotecii Academiei și progresul realizat de „știința bibliotecărească au arătat regretatului Ioan Bianu, alcătuitorul și îndrumătorul Bibliotecii Academiei, nevoia unor instrucțiuni de detaliu pentru funcționarea diferitelor servicii. În acest sens, împreună cu Al. Sadi-Ionescu a alcătuit pe temeiul celor văzute în biblioteci străine sau publicate în reviste de specialitate, cum și pe experiența lor de mulți ani la Academie, instrucțiuni pentru catalogarea cărților, care datează din 1918. Au urmat norme pentru serviciul de primiri în 1927”⁶.

Instrucțiunile, rezultatul unei îndelungate activități practice a acestei instituții, coroborate cu literatura de specialitate și experiențele străine relevante cuprinzând totalitatea tehnicilor de bibliotecă, sunt în realitate un adevărat manual de biblioteconomie cu aplicație la documentele deținute de Biblioteca Academiei Române. Este de reținut, de asemenea, că BAR este prima bibliotecă românească care introduce catalogul pe fișe. Clasificarea zecimală universală, ca sistem modern de organizare a publicațiilor este introdusă la BAR, – la puțină vreme după elaborarea sa de Institutul Internațional de Bibliografie de la Bruxelles, condus de Paul Otlet și Henri La Fontaine, – în 1915, unde înlocuiește sistemul de clasificare pe litere al lui Otto Hartwig, după care se clasificau publicațiile din 1904.

Așadar, Biblioteca Academiei a rămas model pentru toate celelalte biblioteci românești până în 1955, anul în care regimul comunist creează o altă bibliotecă, Biblioteca Centrală de Stat, pe care o investește cu funcții naționale și căreia îi acordă subvenții substanțiale ignorând această bibliotecă așa-zis „burgheză”. În perioada de glorie din anii interbelici biblioteconomia românească de la BAR a fost, în general, sincronă cu realizările profesionale din Europa și America. Reîntoarcerea la poziția avută părea să aibă loc prin hotărârea din 1973, când BAR a redevenit, alături de Biblioteca Centrală de Stat, bibliotecă națională cu activități de reevaluare a producției editoriale de până la anul 1944. Au urmat însă ani grei când politicizarea instituțiilor culturale s-a intensificat, iar profesioniștii, unul câte unul, au fost marginalizați. Astăzi BA trăiește într-o societate liberă, democratică, în afara politicului și acest lucru se observă, nu au însă acest noroc și celelalte biblioteci românești.

⁵ Biblioteca Academiei Române. *Instrucțiunile provizorii pentru funcționarea serviciilor*. București: Cartea Românească, 1940.

⁶ *Ibidem*, p.7.